

ПРАВО

УДК 34.01(045)

БОРОДІН І.Л.,
Юридичний інститут НАУ, завідувач кафедри
теорії та історії держави і права, д.ю.н., проф.

КРУГЛОВ В.А.,
філія Російського державного соціального
університету в м. Мінськ, професор кафедри
кримінального права та процесу, д.ю.н., проф.

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕФІНІЦІЮ «ГАЛУЗЬ ПРАВА»

***Анотація.** У статті розглядаються проблеми, які пов'язані з визначенням поняття «галузь права». Зробивши аналіз різних точок зору вчених-правознавців з даного питання, автори приходять до висновку, що під галузю права необхідно розуміти кодифіковану сукупність правових норм, які регулюють певну різновидність суспільних відносин. З'ясування запропонованого нами поняття «галузь права» має на меті сприяти проведеному науковим дослідженням в сфері теорії права і дозволить науковцям в подальшому більш поглиблено досліджувати поняття «підгалузь права», «інститут права» і внести відповідні пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства.*

Ключові слова: галузь права, підгалузь права, інститут права, дефініція, предмет права, систематизація норм права, кодекс, суспільні відносини, система права.

***Аннотация.** В статье рассматриваются проблемы, связанные с определением понятия «отрасль права». Проведя анализ различных точек зрения ученых-правоведов по данному вопросу, авторы приходят к выводу, что под отраслью права необходимо понимать кодифицированную совокупность правовых норм, регулирующих определенную разновидность общественных отношений. Уяснение предложенного нами понятия «отрасль права» даст новый импульс к дальнейшим научным изысканиям в области теории права и позволит ученым исследовать понятия «подотрасль права», «институт права» и внести соответствующие предложения по совершенствованию действующего законодательства.*

Ключевые слова: отрасль права, подотрасль права, институт права, дефиниция, предмет права, систематизация норм права, кодекс, общественные отношения, система права.

***Annotation.** In the article are examined the problems that are conacted with definitions of branch of law. According to scientific points of views to that question, authors come to the conclusion that under the branch of law is necessary to understand the codification unions of law norms which regulated the certain variety of public relations. The main idea of such definitions is finding out the scientifical reseach at the spheare of the theore of law that allow more deep to investigate a concept of subindustry of right, institute of right, and to make proper suggestions for perfections of current legislation.*

Keywords: branch of law, subindustry of right, institute of right, definition, the subject of right, systematization of the legal standards of law, the code, public relations, system of law.

В умовах розвитку національного законодавства республік, які раніше входили до складу Радянського Союзу, виділення самостійних галузей права і нових наукових напрямів в юридичних науках – закономірний процес, який потребує перегляду сталих теоретичних положень, у тому числі тих, що стосуються дефініції «галузь права».

Традиційно до галузей права, поряд з іншими відносять: конституційне право, адміністративне право, фінансове право, екологічне право, інформаційне право, міжнародне право та деякі інші.

Розглянемо, чи є сукупності правових норм, що регулюють певні суспільні відносини галузями права на прикладі понять конституційного та адміністративного права.

Професор В.Д. Сорокін зазначає, що самостійною галуззю права «може розглядатися лише така система норм, яка одночасно відповідає двом об'єктивним ознакам. Перша ознака – «галузь права повинна мати свій предмет, тобто регулювати певну систему суспільних відносин, які відрізняються від інших суспільних відносин якісною характеристикою» [11, с. 11]. Або, як стверджує О.Ф. Скакун, «предмет правового регулювання вказує на яку групу суспільних відносин направлений вплив норм права» [12, с. 241].

Предметом регулювання конституційного права, стверджує В.Г. Василевич «є найбільш важливі (фундаментальні) суспільні відносини» [3, с. 3].

В.А. Кодавбівіч і О.В. Сидоренко відзначають, що «особливість предмета конституційного права полягає в тому, що воно своїми нормами регулює найбільш важливі, базові, основоположні суспільні відносини, що складаються в усіх сферах життєдіяльності суспільства і держави: політичній, економічній, соціальній, культурній та духовній» [5, с. 17]. Можна також погодитися з думкою О.Ф. Скакун, про те, що через призму конституційного права можна сприймати правовий образ держави як цілісного явища» [12, с. 245].

Д.М. Демічев констатує, що «предметом конституційного права є найбільш фундаментальні суспільні відносини, якими охоплюються конституційний лад держави, а також форми і способи здійснення державного устрою: територіальна (національно-територіальна) організація держави; система, порядок формування (включаючи виборче право), принципи організації та діяльності органів держави; організація місцевого самоврядування та самоврядування» [4, с. 9].

Так, дійсно, норми конституційного права регулюють найбільш важливі суспільні відносини у всіх сферах життєдіяльності суспільства і держави. Предмет правового регулювання конституційного права специфічний. Норми цього права регулюють не певну систему суспільних відносин, які відрізняються від інших суспільних відносин якісною характеристикою, а найбільш важливі, пов'язані з предметом правового регулювання всіх галузей білоруського і українського права. Чітко визначити найбільш важливі з них практично неможливо.

До предмету правового регулювання конституційного права вчені-правознавці відносять також суспільні відносини, що регулюються Виборчим кодексом Республіки Білорусь, хоча норми, що регулюють їх, мають усі розглянуті нами ознаки і тому є самостійною галуззю права.

Аналіз наукових публікацій, що розкривають визначення поняття «адміністративне право» дозволяє зробити висновок, що багато вчених-правознавців розуміють під ним «галузь права, що регулює суспільні відносини у сфері здійснення виконавчої влади (державного управління), а також внутрішньоорганізаційні відносини в апаратах державних органів, відносини, пов'язані з державною службою, і відносини, пов'язані із здійсненням адміністративної юрисдикції» [2, с. 36].

Російський вчений Л.Л. Попов констатує, що «в сучасних умовах призначення адміністративного права має бути доповнено другим, а можливо, найважливішим елементом. Адміністративне право тепер все більше повинне регулювати суспільні відносини, що виникають між особою і державою, між громадянами і органами виконавчої влади, забезпечуючи реалізацію, дотримання та охорону прав і свобод громадян у сфері державного управління, їх захист від можливого свавілля, утиски або обмеження цих прав і свобод з боку державного апарату, того чи іншого державного чиновника» [10, с. 10]. В свою чергу український професор В.Б. Авер'янов звертає увагу на те, що «принципова зміна поглядів на суспільне призначення адміністративного права повинна базуватися на визнанні якісно нової ролі держави у взаємовідносинах з громадянами, а саме не володарювання над людиною, а служіння їй» [1, с. 10]. Приблизно такої ж позиції дотримується і білоруський вчений А.Г. Тіковенко [13].

В.І. Шабайлов вказує, що «предметом адміністративного права є норми, що регулюють суспільні відносини, які складаються в процесі здійснення виконавчої влади, державної управлінської діяльності, встановлення та забезпечення реалізації адміністративно-правових режимів (паспортного, правил протипожежної безпеки тощо), адміністративно-правового статусу громадян та громадських організацій, охорони і захисту їх прав, відповідальності виконавчої влади перед суспільством і громадянами» [7, с. 80].

В подальших публікаціях В.І. Шабайлов звужує поняття предмету адміністративного права і зазначає, що «предметом адміністративного права є норми, які регулюють суспільні відносини, що складаються в процесі здійснення виконавчої влади, державної управлінської діяльності» [8, с. 136] або, що «предметом регулювання норм адміністративного права є суспільні відносини, які складаються в сфері управлінської, виконавчої (і розпорядчої) діяльності держави, а також питання публічно-управлінського характеру, що виникають у зв'язку із здійсненням суспільними й іншими недержавними об'єднаннями (установами) переданих функцій державного управління» [8, с. 140].

До предмету адміністративного права вчені відносять також суспільні відносини, що регулюються матеріальними, процесуальними та виконавчими нормами про адміністративні правопорушення.

Як зауважує Ю.М. Старилов, «до цього часу ще не зроблені не тільки остаточні, але навіть і проміжні висновки з приводу предмета адміністративного права» [12, с. 55], бо «визначальним компонентом будь-якої самостійної правової галузі, – справедливо вказує М.Я. Масленников, – є предмет правового регулювання» [7, с. 18]. Його чітке визначення, з врахуванням специфіки управлінських суспільних відносин, за твердженням В. Колпакова і Т. Мацелик, «повинне стати важливим кроком оновлення адміністративно-правових інституцій і об'єктивного усвідомлення їх ролі в поглибленні процесів формування правової держави і громадянського суспільства» [6, с. 110].

Самостійною галуззю права, зазначає В.Д. Сорокін, «може розглядатися лише така система норм, яка володіє певним ступенем внутрішньої організації, тобто має таку систему, яка досягла б рівня елемента системи права в цілому» [11, с. 11]. Це друга об'єктивна ознака галузі права.

Разом з тим, норми, що регулюють найважливіші суспільні відносини, пов'язані з предметом правового регулювання конституційного права, до теперішнього часу не систематизовані. На нашу думку, вони і не можуть бути систематизовані, так як ці норми містяться не тільки в Конституціях Республіки Білорусь і України, а також в інших нормативних актах, перш за все в республіканських законах. Конституції Республіки Білорусь і України регулюють найбільш важливі суспільні відносини, які відносяться до предмету правового регулювання всіх галузей білоруського і українського права. Практично в кожному білоруському або українському кодексі закріплено, що він базується на Конституції.

Норми, що регулюють суспільні відносини у сфері державного управління, містяться також у досить великій кількості нормативно-правових актів і до теперішнього часу такого певного ступеня внутрішньої організації, яка досягла б рівня елемента системи права в цілому, не має, як наприклад, у кримінальному, цивільному,

сімейному праві. У вказаних галузях права норми, що регулюють суспільні відносини у цих сферах систематизовані шляхом їх кодифікації.

Самостійною галуззю права, вказує В.Д. Сорокін, «може розглядатися лише така система норм, яка має здатність взаємодіяти не з окремими групами норм окремих галузей права, а з галузями в цілому, тобто з системами такої ж міри організованості» [11, с. 11].

Разом з тим, стверджувати, що система норм конституційного права взаємодіє з іншими галузями права, як з системами такої ж міри організованості буде неправильно.

Так, Конституція має найвищу юридичну силу. Закони, декрети, укази та інші акти державних органів видаються на основі і відповідно до Конституції України, а також до Конституції Республіки Білорусь.

Таким чином, норми Конституції мають верховенство по відношенню до інших нормативних актів. Їм надано пріоритетне значення. Норми інших галузей права по відношенню до Конституції знаходяться у підпорядкуванні, а не у взаємодії. В ст. 8 Основного закону України визначено, що Конституція має вищу юридичну силу, Закони і інші нормативні акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Це закріплено у статті 137 Конституції, в якій прямо зазначено, що у разі розбіжності закону, декрету або указу з Конституцією діє Конституція.

При розгляді адміністративного права як самостійної галузі права, майже всі автори підручників з адміністративного права, як в Україні, так і в Білорусі, розглядають взаємодію норм, що регулюють суспільні відносини у сфері державного управління з іншими галузями права на прикладі норм, які регламентують інститут адміністративної відповідальності.

В адміністративному праві виділяють сукупність норм, які регулюють суспільні відносини в сфері освіти, охорони здоров'я (медицини), культури, спорту, туризму і т.д., тобто предмет правового регулювання цих норм фактично визначений. Можливо, з часом, вказані норми будуть розвинуті до таких меж, що будуть відповідати всім об'єктивним ознакам самостійної галузі права. Ці сукупності норм у подальшому будуть виділені з адміністративного права як адміністративно-деліктне право, адміністративно-деліктне процесуальне право та адміністративно-деліктне виконавче право в самостійні галузі права і нові наукові напрями в юридичних науках.

Таким чином, сукупність норм, що відносяться до конституційного права (регулюють найважливіші суспільні відносини у всіх сферах життєдіяльності суспільства та держави) і сукупність норм, що відносяться до адміністративного права (регулюють суспільні відносини у сфері державного управління), не відповідають жодному з об'єктивних ознак, які характеризували б їх як галузі права.

Таке ж становище з сукупностями норм фінансового права, екологічного права, інформаційного права, міжнародного права і деяких інших. Вони не відповідають всім об'єктивним ознаками галузі права, у зв'язку з чим, вимагають наукового переосмислення.

Таким чином, в самому визначенні галузі права буде міститися дві основні ознаки самостійної галузі права:

- 1) предмет правового регулювання (певний різновид суспільних відносин);
- 2) ступінь внутрішньої організації цих норм, що характеризують їх як систему права в цілому (кодифікована сукупність правових норм).

У Республіці Білорусь діє 25 кодексів. Три з них Цивільний процесуальний кодекс, Господарський процесуальний кодекс і Процесуально-виконавчий кодекс про адміністративні правопорушення містять норми, що регулюють два різновиди суспільних відносин: процесуальні та виконавчі. Виконавчі норми, що містяться в цих кодексах, розвинулися настільки, що вже являють собою певну систему. Ці норми, хоча і знаходяться в одному нормативному правовому акті, проте вони систематизовані і відокремлені від процесуальних норм, бо вони досягли рівня елементу системи права в цілому. Сукупність виконавчих норм у цих кодексах є, по суті, самостійними галузями права і потребують роздільної кодифікації з процесуальними нормами.

А в Україні в проєкті Концепції реформи адміністративного права України говориться про необхідність прийняття Адміністративно-процесуального кодексу України, а також Кодексу законів про адміністративні правопорушення і Адміністративно-процедурного кодексу.

Для розробки і прийняття зведеного Адміністративного кодексу України слід здійснити кодифікацію норм адміністративного законодавства. Пропонується поетапна кодифікація окремих сфер і інститутів адміністративного правового регулювання.

Орієнтована структура (з врахуванням послідовності прийняття) даного Адміністративного кодексу України повинна містити в собі:

- Кодекс про адміністративні правопорушення;
- Адміністративно-процесуальний кодекс;
- Адміністративно-процедурний (процедурний) кодекс (або Закон України «Про загальні адміністративні процедури»);
- Кодекс (або Закон України) правил поведінки державних службовців;
- Кодекс державної служби (в перспективі).

В проєкті Концепції реформи адміністративного права зазначається, що обґрунтування структури Адміністративного Кодексу, поетапність його розробки і прийняття потребує підготовки окремої науково-практичної конференції.

Список використаних джерел

1. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України: доктринальні аспекти реформування // Право України. – 1988. – №8. – С. 9–14.
2. Административное право России. – М.: ТК Велби; Изд-во Проспект, 2006. – 710 с.
3. Василевич Г.А. Конституционное право Республики Беларусь: учебник. – Минск, Книжный дом; Интерпресссервис, 2003. – 540 с.
4. Демичев Д.М. Конституционное право: учебн. пособие / Д.М. Демичев. Минск, Выш. шк., 2004. – 215 с.
5. Кодавбювич В.А. Конституционное право: Учеб.-метод, комплекс / В.А. Кодавбювич, О.В. Сидоренко. – Минск, Изд-во МИУ, 2005. – 255 с.
6. Колпаков В., Мацелик Т. Предмет адміністративного права: оновлення парадигми // Право України. – 2010. – № 8. – С. 110–114.
7. Масленников М.Я. Административно-юрисдикционный процесс: Сущность и актуальные вопросы правоприменения по делам об административных правонарушениях: монография. – Воронеж, 1990. – 180 с.
8. Основы права: учебн. / Рябцев Л.М. [и др.]; под общ. ред. Л.М. Рябцева, В.Г. Тихины, Г.Б. Шишко. – Минск: Интегралполиграф, 2008. – 290 с.
9. Основы права: учебник / Г.А. Василевич, А.В. Барков, Т.С. Бойко и др.; Под общ. ред. Г.Б. Шишко. – 3-е изд. перераб. и доп. – Минск, Амалфея, 2009. – 377 с.
10. Попов Л.Л. Размышления об административном праве // Административное право и административный процесс. – М.: Юрист, 2004. – 112 с.
11. Сорокин В.Д. Советское административно-процессуальное право. Л., 1976. – 125 с.
12. Стариков Ю.Н. Административная реформа: способствует ли она совершенствованию административно-правового регулирования? Административное и административно-процессуальное право. Актуальные проблемы. // Закон и право. – М., 2004. – С. 55–64.
13. Скаун О.Ф. Теорія держави і права. – Харків : КОНСУМ, 2008. – 655 с.
14. Тиковенко А.Г. Задачи административного права в условиях формирования сильного эффективного правового государства // Актуальные проблемы совершенствования законодательства Республики Беларусь на современном этапе: материалы респ. науч.-практ. конф. Минск. 2 дек. 2005 г. – Мн.: БГЭУ, 2005. – С. 122–125.

УДК 342.922 (045)

КОЛПАКОВ В.К.,
Юридичний інститут НАУ, завідувач кафедри
конституційного і адміністративного права,
д.ю.н., проф.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ: АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ПОГЛЯД

Анотація. Пропонується новий підхід до класифікації адміністративних правовідносин.

Ключові слова: адміністративне право, публічне управління, адміністративне судочинство, адміністративна реформа, публічна адміністрація, адміністративні зобов'язання, публічне адміністрування.

Аннотация. Предлагается новый подход к классификации административных правоотношений.

Ключевые слова: административное право, публичное управление, административное судопроизводство, административная реформа, публичное администрирование, публичная администрация, административные обязательства.

Annotation. We propose a new approach to the classification of administrative legal.

Key words: administrative law, public management, administrative legal proceeding, administrative reform, public administration, administrative obligations, public administration.

Традиційно адміністративно-правові відносини розглядаються як відносини влади та підпорядкування і синонімізуються з поняттям «владні відносини». Їх аналіз, за правило, здійснюється на підставі двох класифікацій: 1) як окремої частини загального поняття правовідносин, 2) як спеціальної публічно-правової категорії, відносно самостійної від інших частин загального поняття правовідносин.

На наш погляд, у таких класифікаціях поза необхідною увагою залишається дослідження відносин з позицій предмета адміністративного права.

Для сучасного українського адміністративного права визначення предмета носить принциповий характер. Його встановлення відповідно до сучасних реалій державотворення має стати важливим кроком оновлення адміністративно-правових інституцій і об'єктивного висвітлення їх ролі у поглибленні процесів формування правової держави і громадянського суспільства.

У радянський період предмет адміністративного права подають як відносини сфери державного управління або виконавчо-розпорядчої діяльності. Такий підхід, з деякими інтерпретаціями, зберігається до 90-х років минулого століття. У всякому разі, Ю.М. Козлов в 1995 році його предметом визначає відносини, які вини-